

İran-ABD Çıkmazında Avrupa'nın Duruşu

Nimet Karaaslan*

EURO Politika-HABER

Yaptırımlar, ambargolar, nükleer kriz, anlaşmalar, müzakereler... 68 yıllık bir çıkmazın gölgesinde İran-AB ilişkisi...

Yarım asrı aşan İran krizinin tarihçesinde İran petrolünün millileştirilmesi adımı bulunuyor. Dönemin İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın attığı bu adım, Birleşik Krallık ve ABD'yi büyük bir endişeye sürükledi. Çünkü Birleşik Krallık ve ABD'ye göre İran petrolü 2. Dünya savaşı sonrasında ekonomik yapılanma açısından hayati öneme sahipti. Mussadık, petrolü millileştirme kararının faturasını ise 19 Ağustos 1953'te Birleşik Krallık ve ABD tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile ödedi.

Bu darbeden 4 yıl sonra 1957 yılında ABD, İran ile sivil nükleer iş birliği anlaşması imzaladı. ABD'nin yardı-

mıyla 1957'de başlayan nükleer çalışmalar yıllar içerisinde krize dönüştü. Yaptırımlar, ambargolar derken İran'ı ekonomisi ağır bir darboğaza sürükledi.

1979 yılındaki İran Devrimi de Ortadoğu dinamiklerinin değişmesine neden oldu. Bu tarihten sonra devrim taraftarlarının ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'ni basması ABD ile İran arasında ipleri kopardı ve diplomatik ilişkiyi kesen en önemli olay oldu. Bu baskından sonra 42 yıllık süreçte ABD ile İran arasında ilişkilerin seyri hep inişli çıkışlıydı. İlişkilerin olumsuz seyri sadece ABD ile İran'ı etkilemedi; İran ile ticaret yapacak ülkelerde bu süreçten büyük zarar gördü.

Üçgenin bir ayağında İran, bir ayağında ABD, diğer ayağında ise İran konusunda ABD'nin gölgesinde gel-gitli bir tablo çizen ve İran ile tica-

* EURO Politika Dergisi Yazarı

retten mahrum kalan Avrupa Birliği (AB) bulunuyordu.

ABD'nin baskısı nedeniyle AB üyesi ülkeler İran ile istenilen düzeyde ticari ilişki asla geliştiremedi. Aslında ticari ilişkilere ivme kazandıracak, nükleer anlaşmazlığı giderecek bazı girişimlerde bulunuldu. Bu çerçevede son 10 yılda Ortak Kapsamlı Eylem Planı (KOEP) anlaşması ile INSTEX adı verilen bir mekanizma hayata geçirildi.

KOEP, 2015 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimî üyesi (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere) ve Almanya ile İran arasında imzalandı. Bu sırada ABD başkanlık koltuğunda Barack Obama oturuyordu.

Obama ile İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani 2013'te bir telefon görüşmesiyle bu anlaşmanın iklimini oluşturmuştu. O görüşme 34 yıldır diplomatik ilişkisi olmayan iki ülke için bir ilk niteliğindediydi.

Obama-Ruhani yönetiminde süreç ılıman bir iklimde seyretti ve KOEP imzalandı. Anlaşma ile İran'ın nükleer faaliyetleri denetlenecek bunun karşılığında İran'a uygulanan petrol, doğal gaz, finans, havacılık ve deniz taşımacılığı alanlarındaki yaptırımlar kaldırılacaktı. İran bu sayede ülke dışındaki dondurulmuş varlıklarına erişim hakkı elde ederken, dünya pazarına da petrol satma olanağını yakalamıştı.

İmzalandığı dönem Avrupa dış politikası açısından tarihi başarı olarak görülen KOEP; Almanya, Fransa ve İngiltere'nin diplomatik çabalarının sonucu olarak yorumlanıyordu.

Avrupa kısa sürede bu çabanın meyvelerini toplamaya başladı ve ticaret hacminde gözle görülür bir artış yaşandı. Öyle ki AB üyesi ülkeler ile İran arasında 2015 yılına kadar 7,5 milyar Euro'da kalan ticaret hacmi nükleer anlaşmanın ardından 2016'da 14 milyar Euro'ya, 2017'de 21 milyar Euro'ya yükseldi.

Bu sırada ABD'de yönetim değişti, Obama dönemi kapandı ve Donald Trump dönemi başladı. Trump, daha başkanlık koltuğuna oturmadan nükleer anlaşmaya karşı tutumunu belli etti ve KOEP'i "dünyanın en kötü anlaşması" olarak niteledi.

İran ile Avrupa'nın yeni canlanan ticaret ikliminin zedelenmesini istemeyen Almanya ve Fransa Trump'ı anlaşmadan çekilmemeye ikna etmeye çalışsa da bu girişim sonuç vermedi.

ABD, 2018 yılında Trump'ın aldığı kararla anlaşmadan çekildiğini duyurdu ve yaptırımları yeniden gündeme taşıdı. Washington ve Tahran arasındaki gerilim de böylece yeniden tırmanışa geçti.

Trump'ın kararından sonra Almanya Başbakanı Angela Merkel, İngiltere Başbakanı Theresa May ve Fransa Cumhurbaşkanı Emanuel Macron'un

ortak bir açıklama yaptı. Açıklamada "ABD'nin kararına karşı İran'a itidal çağrısında bulunuyoruz; İran anlaşmanın getirdiği sorumluluklarını yerine getirmeyi ve tam iş birliğini sürdürmeli" ifadelerine yer verildi.

Avrupalı müttefikler, Trump'ın tek taraflı kararına tepki göstererek anlaşmaya sadık kalacakları mesajını da verdi ancak zaman içerisinde aynı kararlılığı gösteremedi ve ABD'nin İran politikasını takip etmek zorunda kaldı.

ABD ile İran arasındaki bu siyasi manevradan en zararlı Avrupa çıktı. Trump'ın kararının ardından AB'nin ticaret hacmi 2018'de 18 milyar Euro'ya, 2019 yılında ise 5 milyar Euro'ya geriledi.

ABD'nin etkisiyle ticari faaliyetleri askıya alınan Avrupa, 2019 yılında INSTEX adı verilen ticari bir mekanizmayı hayata geçirdi. INSTEX'in başrolünde elbette Almanya, Fransa ve İngiltere yer alıyordu. Bu mekanizma AB'li yatırımcılara ABD doları kullanmadan İran ile ticaretin önünü açıyordu.

Bu sırada 2019-2020 ABD ile İran arasında gerilimin çok ötesine geçti çatışmaya dönüştü. İran ABD'ye ait insansız hava aracını düşürdü, Şii milis güçleri ABD'nin Bağdat Büyükelçiliği'ni bastı. ABD'nin ise Bağdat'ta havaalanına füze saldırısı düzenledi.

Ve bugün... İran'da yeni Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi geçen ay yemin ederek göreve başladı. Reisi, seçimlerin ardından yaptığı ilk açıklamada ABD'yi 2015'teki nükleer anlaşmaya sadık kalmaması üzerinden, Avrupa'yı da anlaşmaya sahip çıkmadıkları gerekçesiyle eleştirdi.

Yaptırımlar ABD ile İran arasında en büyük kriz. İki devletin yeniden ortak paydada buluşup, uzlaşmaya varıp varamayacağı muamma... Asıl merak edilen ise İran'ın Avrupa ile yeni bir sayfa açıp açamayacağı...

Çünkü İran'da Reisi ile başlayan yeni dönem gibi Almanya'da Merkel'siz bir dönem başlayacak. Görev süresi dolan ve yeniden aday olmayacağını açıklayan Şansölye Merkel, bu ay başbakanlık koltuğuna veda edecek. Dünyanın 4. büyük ekonomisi, Av-

rupa Birliği'nin de siyasal, ekonomik devi olan Almanya İran ile ilişkilerde kilit bir rol oynuyor. Müttefikler arasında öncü rol üstlenen Almanya'nın yeni dönemdeki duruşu AB'nin de Ortadoğu politikasına yön verecek. Almanya diğer müttefik ülkeler ile 2015'teki gibi çabayı tekrar eder ve hem ABD hem de İran'ı ortak zeminde buluşturabilirse Avrupa için büyük bir zafere imza atmış olur.

ABD Başkanı Joe Biden'ın İran ile nükleer görüşmeler konusunda diplomasi seçeneğini gündeme getirmesi "ılımlı" bir tutum olarak yorumlanıyor. Ancak, İran Cumhurbaşkanı Reisi'nin yaptırımların kaldırılması konusundaki tavrı müzakerelerin yeniden başlaması bakımından çok da kolay olmayacağı sinyalleri olarak görülüyor.